
UDK 801.4.003

Originalni znanstveni rad

Primljeno: 28. 9. 1987.

Jugoslav GOSPODNETIĆ
Paris

NAČELA FONETIKE I NJEZIN NAPREDAK

SAŽETAK

U ovom uvodu u raspravu o principima fonetike želi se istaknuti kako spoznaja važnosti fonetske nauke zavisi od stavljanja u pitanje niza predrasuda na području govora i jezika među kojima su najkrupnije:

1. Pitanje razlikovanja govora i jezika jer se tu ili neprestano mijesaju te dvije pojave ili se pak govor suzuje samo na individualnu upotrebu jezika. Tom se suprotstavlja teza da je govor prije svega univerzalna ljudska aktivnost i sposobnost a tek onda individualna dok je jezik društveno uopćavanje individualnog govora.

2. Pitanje primarne funkcije govora koja nije komunikacija nego pomaganje mišljenja. Jezik je naprosto društvena sankcija takvih načina govora koji najbolje potpomažu komunikaciju.

3. Pitanje sastavnih elemenata govora: fonetskih elemenata (fona, slogova i morfema, riječi), njihove forme i njihova značenja. Tu se stavlja u pitanje proizvoljnost značenja riječi i neznačenja fonema. Tome se suprotstavlja teza o razinama značenja elementarnijih spram složenijih oblika.

4. Pitanje bitne (duboke) materijalne podloge govora koja nije zvuk nego pokret, motoričko-aerodinamički pokret. Samo napuštanjem površnog pogleda na govor kao zvuk moguće je riješiti niz pitanja o postanku i razvitku govora i jezika kao što su veza između zvučnog i nezvučnog govora, uloge gesta u usmenom govoru, prvobitno značenje govora itd. i stati na kraj teoriji o zvučnoj onomatopoeici koju nije potrebno ni braniti ni napadati jer je bespredmetna.

Uvod

Fonetika je, u skladu s tradicionalnom definicijom, znanost o govoru, u prvom redu o materijalnom obliku govora. U ovoj se raspravi traže načela fonetske znanosti i načela fonetske strukture, dakle najopćenitije zakonitosti usmenog (oralnog) stvaranja materijalnog govornog oblika. Nastoji se da ta načela, kao sva načela, budu što općenitija i zato *pankronijska*, na djelu prije svih grananja u usmene jezike, prije svih dijakronija i sinkronija.

Napominjemo da ni jedno ime nije citirano u tekstu, zato da se ne bi prekidala logička nit izlaganja i zato što će u posebnom poglavlju biti obrađena povijest fonetske znanosti.

Znanost, ako treba da bude sveobuhvatni pogled, teorija, a ne jednostavno nabranje činjenica i recepata, postavljanje je vjerojatnih veza — hipoteza ispod stvarnih, tj. primjetljivih pojava. Te veze treba da budu ovjerovljene kao nužni uzroci pojava: teorija o rotaciji zemlje nasuprot suncu treba da razjasni nužnost izmjene dana i noći kao i nužnost da se ta izmjena nastavi dok god traje rotacija. Tražiti nužnost isto je što i tražiti uzroke. Hipoteze o uzrocima bit će naša stalna briga.

U ovom uvodu želimo pokazati koliko je važno ustanoviti djelovanje ili funkciju fonetske stvarnosti u govoru i jeziku, što ujedno znači ustanoviti koje je mjesto fonetske nauke u široj nauci koja se zove lingvistika. U tu svrhu postavljamo probleme, nastojimo otkriti predrasude koje ometaju njihovo rješenje te predlažemo alternativne hipoteze.

Počnimo s mjestom koje fonetici dodjeljuje tradicija.

Ono je vidljivo iz ustaljene diobe srži lingvistike, tj. gramatike kojoj su, usprkos svih modernizacija, još i danas glavne grane:

Fonetika — morfologija — sintaksa

Svaka grana ili disciplina ima svoje područje. Fonetika se bavi ELEMENTIMA ili najmanjim sastavnim dijelovima, tj. jedinicama: glasovima, fonemima. Od njih se stvaraju RIJEČI sa svojim oblicima i time se bavi morfologija. Od riječi se pak sastavljaju REČENICE kojima se bavi sintaksa. Time se uglavnom još uvijek završava gramatika i ustupa se mjesto, već od antike, retorici, metrici, poetici, a danas analizi teksta i sl.

Očito je da je kriterij tih dioba i podjela rada strukturalna razina. Jezik je prije svega, davno prije tako zvanih strukturalista, viđen kao zgrada, ili struktura gdje jednostavniji elementi služe gradnji složenijih. Stvari se kompliciraju kad se zapitamo čemu cijela ta gradnja u jeziku, tj. u sistemu znakova za koji se tvrdilo da služi izražavanju misli, a danas da služi informaciji i komunikaciji: čemu ako ne »značenju« jer bez značenja, signalizacije nema ni misli ni informacije.

Nažalost, odnosi između strukture i značenja još nisu jasni ni jasno riješeni.

Odnos gramatike i semantike

Što se uglavnom kaže o odnosu oblika — strukture (gramatike) i značenja (semantike)?

Za fonetske ELEMENTE, usprkos svih protesta kroz stoljeća da možda tome nije tako, prevladalo je mišljenje da nemaju po sebi nikakva značenja, nego da se samo po svom obliku razlikuju jedni od drugih. Ide se čak tako daleko da se kaže kako nije ni bitno kakav je taj oblik, najvažnije je da bude različit. No za materiju, bez koje oblik ne može u vanjskoj stvarnosti postojati, gotovo jednoglasno proglašen je ZVUK s primjedbom čak, više puta, da nije ni važno kako je proizveden. Odatle je tim elementima poteklo i ime: glasovi, fonemi; odatle i ime disciplini: fonetika. Elementi bi bili, dakle, nekoliko desetaka različitih zvukova (ili zvučnih slika ako nisu izraženi) i koji nemaju nikakva značenja i služe samo kao materijalno gradivo za riječi.

Za RIJEČI, naprotiv, značenje najjedanput postaje i ostaje još uvijek najveći problem. Nemoguće je ne uzeti ga u obzir a nemoguće je dobro ga spojiti sa strukturom riječi (njezinim fonemima, slogovima, akcentom). Kako naime definirati riječ uopće nego kao strukturu (dakako, »zvučnu«) koja nešto znači. Kako odrediti vrste riječi nego po značenju: jedne »značes«, tj. odnose se na osobe i predmete, druge na osobine, treće na radnje i stanja itd. Pokušaji da se čisto strukturalno odrede vrste riječi, npr. riječi s deklinacijom ili riječi s konjugacijom, ne može zadovoljiti nikako, osim ako se upravo želi izbjeći pitanje odnosa prema značenju. Ne vidi se, naime, zašto bi jedne imale deklinaciju, druge konjugaciju a treće bile bez promjene u rečenici itd. Doista značenje je neodvojivo od riječi.

Ali kako riječi, sastavljene od fonema koji nemaju značenja, odjednom dobivaju značenje? Kao odgovor preostaje samo jedno: samovoljnom, arbitrarnom odlukom ne zna se kojega porijekla, kao nekom tajanstvenom konvencijom. Za nas je važno da prihvaćena teza ili hipoteza o neznačenju fonema nužno sobom povlači (hipo)tezu o proizvoljnom značenju riječi. Kad bi fonemi imali neko, ma i najmanje i najneodređenije značenje, značenje riječi ne bi moglo biti proizvoljno. A kad značenje riječi ne bi bilo proizvoljno, fonemi ne bi mogli biti bez značenja.

Pitanje, dakle, značenja riječi, od kapitalne je važnosti za integriranje semantike i gramatike, uključivši fonetiku, i odatle stvaranja jedinstvene lingvističke teorije i povijesti. Proglašavanje proizvoljnosti značenja riječi samo je izbjegavanje rješenja. Izbjegava se odgovor i ako se kaže da je to nemoguće znati jer se gubi u maglama prošlosti iz koje nije preostalo dokumentata. Da bi ta zavisnost o dokumentima bila istinita, trebalo bi dokazati da su u prethistoriji vrijedili zakoni stvaranja govora i jezika drukčiji od današnjih. Kako to nije očito, najlakše je jednostavno zabraniti da se postavlja slično pitanje te samovoljnom odlukom odlučiti da se o samovoljnoj odluci nema šta reći. Ili pak proglasiti da značenje riječi uopće nije lingvistički problem te da se riječ ima definirati samo s gledišta strukture. Riječ bi onda mogla biti najmanja slobodna forma u govornom lancu budući odvojiva od drugih forma nekim fonetskim oznakama kao što su na primjer pauze. Sve to doista ne rješava ništa jer zašto bi riječi bile odvojive? Takve i slične defi-

nicije mogu samo služiti kao pomoćno sredstvo da se u nepoznatom jeziku otkriju riječi, ali ne tumače ništa.

Za REČENICU, dakako, tradicija priznaje da je još više vezana o značenje jer je klasično definirana kao riječima izrečena misao. Misao se ne može odvojiti od smisla, a smisao od značenja. Smisao je, naime, kombiniranje osnovnih značenja, i to takvo da ne bude kontradikcije među njima (besmislena je npr. rečenica: »Četveronošci su životinje s tri noge«) ni suprotnosti s očitim opće prihvaćenim iskustvom (»Polovi su najtoplija područja na zemlji«). Rečenica je zapravo dvostruko vezana o značenje, ona je značenje značenjima. Sve to pretpostavlja da riječi posjeduju značenja koja se mogu kombinirati u rečenice, ali ne previše određena jer bi onda rečenice bile nepotrebne i ne bi mogle dati riječima poseban smisao. Ulaskom u rečenice, u međusobne smislene odnose, riječima se značenje utočnjuje i mijenja.

Za pokušaje da se i rečenica definira bez obzira na semantiku može se reći ono što se kazalo za takve definicije riječi: ne tumače ništa. Uporedi definiciju da je rečenica »najveća strukturalna jedinica gramatike koja nije nikakvom drugom gramatičkom konstrukcijom uključena u neku širu lingvističku formu«, gdje se ne saznaje nimalo čemu služi ta jedinica.

Iz iznesenog se vidi da je pitanje odnosa semantike i gramatike doista nužno riješiti, ali za sada problem ostaje široko otvoren jer još nisu pravo uočene ni njegove kontradikcije. Ipak je pozitivno da se uvidjela progresija u odnosu prema značenju u progresiji strukture: od fonema preko riječi do rečenice. Najprije ravno nuli fonema, značenje je riječima proizvoljno i relativno neodređeno prišiveno, u rečenicama konačno sviće kao međusobno motivirano i sređeno, »upotpunjeno«.

No još se jedno vidi: da je pitanje značenja, kao uostalom i sva druga pitanja gramatike i semantike, ponajprije vezano o pitanje odnosa govora i jezika.

Govor i jezik

Od prvorazredne je važnosti pokušaj da se razlikuje govor od jezika, da se spozna kako su to dva različita, iako povezana pola u vječnom procesu ljudskog signaliziranja, označavanja. Nažalost, spoznaja njihova odvajanja i povezivanja nije u teoriji provedena do kraja i čak je skrenula u stranputicu davanjem nekoga prvenstva jeziku. Proglasilo se da je jezik društvena, nad-individualna i idealna pojava dok bi govor bio samo individualno ostvarenje manje-više u skladu i neskladu s tim idealom. U stvari govor je opća ljudska (i zato pankronijska) mogućnost i *ujedno* pojedinačno ostvarenje, a ne samo pojedinačna pojava. Jezik je, naprotiv, regionalno-historijska varijanta općih načela kao poopćenje pojedinačnih ostvarenja. Opće ne može postojati bez pojedinačnog jer samo pojedinci govore, a pojedinačno ne može biti bez općeg jer svi pojedinci po istom općem, dakle najdubljem, načelu govore. U svim jezicima zato postoji struktura sastavljena od fonema, riječi, rečenica; u svima postoje vrste riječi, u svima postoji neki odnos između struktura i značenja. Opća načela ne potječu ni od društvenog dogovora (konvencije) ni

od bilo čije odluke, ona su vezana o ljudski rod, o biološki stupanj njegova razvitka kao bića sposobnog da traži uzroke, da razlikuje bitno od nebitnog i da tako nalazi prikladna sredstva s prikladnim oblikom i materijom za tu aktivnost.

U okviru sveopćih načela, tj. sveopćih fizioloških i psiholoških mogućnosti, pojedinci govore. Ali kako u tim granicama postoji neka sloboda izbora iz varijanata pojedinačnih ostvarenja u govoru, jezik nastaje društvenim prihvaćanjem najprikladnijih rješenja. Jezik je dakle kolektivno pamćenje i time ujednačavanje najprikladnijih pojedinačnih varijanata govora. Razlikuju se opća sveljudska (univerzalna) jedinstva koja su prisutna u govoru i uopćena (generalna) jedinstva koja čine jezik. Dok nadpojedinačno u govoru ne zavisi o društvu nego o preddruštvenoj ljudskoj prirodi, koja je stvorila i samo društvo, jezik je proizvod društva. Društvo, tj. međusobnost, stvara jezik međusobnim utjecajem pojedinaca, društvo ga pamti i predaje novim generacijama. Na taj način jezik podupire govor, sudjeluje u njegovu razvitku budući da uz jezik nije potrebno uvijek nanovo stvarati govor iz početka. Iz govora nastaje jezik i iz jezika stvara se opet govor, jezikom ograničen aktualizirani govor.

Ali jezik, kao poopćavanje posebnog, drugog, tj. jednog mogućeg rješenja, stvara i pregrade među »društvima«, tj. konkretnim društvenim zajednicama. Pomažući govoru, mišljenju i osjećaju jezik ujedno otežava međunarodnu zajednicu, a katkada i pojedinačno jezično stvaralaštvo. Želimo li kako smjestiti prijelaz općeg govora u jezike, možda nismo daleko od istine ako kažemo da se univerzalnost prvotnog govora, koja se očitovala u općoj razumljivosti u čitavom paleolitiku usprkos pojedinačnim i grupnim varijantama, tek u neolitiku počela dijeliti na pojedine prajezike iz kojih su dalje, od metalnih vremena, nastali povijesno poznati jezici.

Usljed nejasnoće o primarnosti govora, u samom se jeziku kao njegova »pravila« traži ono što mu u stvari dolazi iz govora. Što su rečenice, što riječi, što imenice i glagoli, odakle značenje riječima i koji su odnosi između strukture, funkcije i značenja, što su predikati itd. itd. — sve se to može samo objasniti iz sveopćih osnova govora. A kad se ta »pravila«, tj. razlozi ne mogu naći jer ih se traži tamo gdje im nije mjesto, pojave se ne mogu drukčije razjasniti nego ili tvrdnjom da postoje ili »razjašnjenjem« da su djelo konvencionalne i arbitrarne odluke. Jezik je, govorom mnogih, *društveno* regulirana pomoćna, ekonomska i povijesna, u jednom društvu uobičajena tehnika upotrebe govora osobito radi što uspješnije sekundarne funkcije govora, tj. komunikacije, prenosa svjesnih i nesvjesnih predodžaba i s njima spojenih želja. Predrasuda je da je prvotna svrha govora *saopćavanje* (misli, ojećaja, volje). Saopćavanje ne može biti prvi pokretač ni svrha govora: prije nego se nešto može saopćiti, treba imati što saopćiti samome sebi. Prva svrha ljudskog govora jest pomoć mišljenju, osvještavanje, a ne saopćavanje i obavijest. Saopćavanje ili poruka izvodi se iz govorom potpomognutog spoznavanja, a ne obratno. A govor je »materijalan«, tj. ostvarljiv prema vani, »foničan«, ne najprije radi drugih, nego najprije za samoga govornika. Samo »materijalizirajući«, tj. eksteriorizirajući svoju misao (predodžbu) — koja, jedanput stvorena, može biti samo potencijalno materijalizirana i ostati u glavi, čovjek može njome zaista ovladati.

Davanjem logičkog i povijesnog prvenstva jeziku nije moguće shvatiti ni govor ni jezik. Kida se veza između biologije i društva, između mišljenja i komuniciranja, umjesto traženja zakonitosti postavljaju se proizvoljna »pravila«, govor se proglašava samo izrazom, komuniciranjem, obaviješću itd., što govor i jest, ali tek sekundarno. A kako se bez govora ne može ništa u jeziku protumačiti, da se govor ne bi spomenuo uvode se nepotrebni termini kao 'diskurs', 'korpus' itd. koji jednostavno znače »izrečeni govor« i drugo ne mogu značiti. Ne samo da se jezik ne može izvesti iz samoga sebe, on se ne može direktno izvoditi ni iz mišljenja ni iz stvarnosti jer s njima nije u izravnom odnosu nego uvijek preko govora. Prije nego se pristupi opisivanju nekog jezika i govora u tome jeziku, potrebno je shvatiti univerzalan govor.

Na koji način? Počinjući od čega? Od opće ljudske djelatnosti, prakse jer kao što je jezik nastao iz govora govor je nastao iz opće ljudske prakse. Dajmo analizi prakse naziv pragmatika.

Pragmatika

Ukratko, iznesimo slijed našeg razmišljanja: Čovjek, od svoga postanka, ovako izgrađuje sebe sama: osjetno-refleksne (re)akcije traženja i uzimanja hrane, nalaženja skloništa itd. služe za osnovno, biološko, održanje života. Percepcije nastaju i služe za usavršenje, za humaniziranje, akcije. Znakovi (univerzalan govor) potrebni su za pretvaranje percepcije u predodžbu-pojam, i za rukovanje pamćenjem i predodžbama svojim i tuđim, a jezik za usavršenje komunikacije i omogućavanje brzog savladavanja govora.

Čovjeka od svih živih bića razlikuje njegov način rješavanja životnih problema: stvaranjem takvih akcija koje nadilaze jednostavnu refleksnu upotrebu izvodačkih organa (u prvom redu ustiju i ruku) i dovode do stvaranja umjetnih organa, tj. sredstava ili alata, od najjednostavnijih do sve složenije organiziranih. U te organe treba ubrojiti i pretvaranje animalne družbe u ljudsko organizirano društvo. Najopćenitiju znanost o ljudskoj djelatnosti najbolje bi bilo nazvati PRAGMATIKOM, ako pragma znači rezultat prakse, a praksa prijelaz na djelo. Ona bi obuhvaćala i povijesni postanak ljudske djelatnosti (filogenetska pragmatika) i njezino početno manifestiranje u svakom pojedincu (ontogenetska pragmatika) i njezino vječno rađanje (pankronijska pragmatika). Ne možemo ovdje na široko raspravljati o njezinoj filogenezi, kako je uspravljeno primatsko nedonošče izvan zaštitne sredine stabala nužnošću povećane pažnje izoštrilo — napravivši ih ujedno tjeskobnijima — svoje osjete i pretvorilo ih u percepciju, u problem koji treba riješiti osobito promatranjem refleksa vlastite ruke i tako doći do njezinog nadrefleksnog vođenja. Koordinacija ruke i oka uspjela je dakako onim pojedincima koji su posjedovali najviše neuroloških preduvjeta za tu vezu, koji su i u snu vidali svoju i tuđu ruku te nakon bezbrojnih pokušaja, našli načina da usmjere, izaberu, svoje reflekse i riješe s njima uzroke napetosti svojih percepcija. Reći ćemo samo da bez ovladavanja rukom nema usavršenja rukovanja stvarima, nema stvaranja percepcija u pravom smislu, tj. nema ostvarenja usavršenih osjeta, slika o akcijama i stvarima ni pamćenja toga rukovanja.

Mogu li se naći oblici ljudskog djelovanja uopće, ljudskog rješavanja motoričko-radnih problema, pragmatički oblici iz kojih proizlazi sav razvikanje ljudske spoznaje?

Pragmatičkim se gestama odvaja i sastavlja bilo da se radi o izabiranju, bilo o obradi izabranog materijala. Pri obradi geste svojim varijantama nagovještaju budući modificirani izgled (oštrinu rubova, zašiljenost, zaobljenost; glatkoću površine itd.).

Kako djeluju osnovne akcije na percepciju?

* Prva, pripremna, akcija — promatranje cilja, eventualnog sredstva i ruke — stvara razlikovanje i prepoznavanje, *vrstanje* pokreta i upotrebe sredstava i olakšava traženje (stvaranje i spremanje) onoga što je slično po izgledu i odatle po upotrebljivosti, izabiranje po sličnosti, srodnosti. To je od osobite važnosti za izbor prirodnog alata (štapa, kamena) kojim se može djelovati na objekt rada, na mijenjanje njegova položaja ili oblika. Sve klasifikacije, sva stvaranja pojmova, osnivaju se na izboru po sličnosti, dakako ne samo vanjskog oblika nego i drugih kvaliteta (čvrstoće, gipkosti i slično). Pri tome je važna spoznaja pokazatelja, indicija ili indeksa, tj. odgovarajućih i značajnih (ukazivačkih) znakova. Prikladan materijal (npr. kremen) može se prepoznati po boji, iako nije boja ono što je važno za njegovu upotrebljivost.

»Sintaksa« operacije: operacija je jednostavna ili jednostruka ako se sastoji samo od jedne motoričke amplitude (jednopotezni gest). Ako je potrebna amplitudu ponavljati, dolazi do složenih, nanizanih ili »sintaktičkih«, pokreta koje se najekonomičnije rješavaju ujedinjavanjem pomoću uravnotežene oscilacije ili rotacije, tj. ritma. Usporedi mlaćenje, kopanje, veslanje itd.

* Druga, uža, akcija, *mijenjanje oblika*, ne samo predmeta nego i samoga alata da se prilagodi cilju — obrada drveta, kamena, od najprimitivnije do sve složenijih — temelj je spoznaje o prostoru, vremenu i snazi. Sve se, naime, pragmatičke forme, forme radnih pokreta, svode na svrsishodno *odvajanje* i *spajanje*, ili *udaljavanje* i *približavanje*, i temelj su spoznavanja prostora i vremena. Pri tome se osjeća variranje potrebnog mišićnog napora, *sile*, primjerene svladavanju otpora, radi čega pokreti variraju u brzini i količini, tj. amplitudi, frekvenciji i ponavljanju. (Nazovimo sve te cilju usmjerene akcije »operacijama« što odgovara grčkom izrazu »pragma«, pa je pragmatika znanost o operacijama).

Ali svakom rješenju prethode pokušaji, pokusne akcije. Iz pokusnih akcija, nastaju simulirane akcije, bez prisutnosti objekta, što je već znak. Objekti, sredstva ili sredstvima obrađeni objekti, pamte se po pokretima koje zahtijevaju za svoju upotrebu ili obradu, a onda kao nosioci pokreta u koji pripada i stalan njihov izgled. A na taj uobičajeni pokret može se dodati pokusni, simulirani pokret za novo rješenje. Potanje istraživanje veze između pragmatike (cilja-sadržaja, tj. vrstanja i operacija) i stvaranja znaka, tj. govora uopće, pankronijskog govora, najbolje je nazvati semiotikom, znanosti o značenju uopće, o općem stvaranju znakova, o univerzalnom govoru.

Semiotika.

Nauka koja se bavi ili bi se trebala baviti univerzalnim govornom, tj. načinom kako čovjek proizvodi i upotrebljava znakove za svoje predodžbe uopće zove se SEMIOTIKA ili SEMIOLOGIJA. Danas su ti termini uglavnom sinonimi, ali u 18. stoljeću prvi je bio predložen za grafičke znakove u logici, kao što su »stabla« za predočenje izvođenja i ishodenja pojmova, a kasnije i za različite grafove i znakove logičkih operacija uz koje su se razvijali i matematički znakovi za označavanje idealnih kvantitativnih i rednih odnosa i njihova mijenjanja u matematičkim operacijama. Drugi je uglavnom označavao medicinsku simptomatologiju, prirodne pokazatelje — znakove, tj. efekte kojima se pojavljuju skriveni uzroci i po kojima čovjek — liječnik može prepoznati skrivenu bolest. Oba su starija po postanju od termina 'semantika' i još se uvijek tim terminom služe u svoje svrhe i filozofi i medicinari.

U lingvistici je pak najprije stvoren termin 'semantika' za proučavanje ne značenja, nego razvitka značenja riječi, razvitak suprotstavljen fonetskom. Pretpostavljalo se, naime, da se značenje razvija po svojim zakonima (širenja/sužavanja i sl.) neovisno od fonetskog, tj. od povijesnog mijenjanja fonema koji materijalno sačinjavaju znak. U stvari ta je nezavisnost, potpuna nezavisnost, logički nužan postulat ako se pode od pretpostavke da fonemi ne znače ništa. Nakon stvaranja 'semantike', kad je trebalo uvrstiti jezik u šire područje, lingvisti su preuzeli i 'semiotiku', odnosno 'semilogiju', termine i sadržaj. Tako su se u lingvistici našle i semiotika-semiologija i semantika pa je trebalo odrediti njihove odnose, njihova odnosna područja. Nažalost, lingvisti nisu uspjeli naći odnos između semiotike i semantike, tj. odnos koji opravdava i razlikuje i srodnost termina. Pod semiotikom-semiologijom uglavnom i nadalje proučavaju ili način grafičkog predstavljanja međusobnog odnosa pojmova, odnosno njihovih »crta«, ili pak različite signalizacije doista konvencionalnim sustavima stvorenim pomoću prirodnih jezika, pogotovo ako su osnovani na slovima kao što su daktilologija ili Morzeova abeceda. Tako da svi ovi sustavi, iako podliježu nekim zakonima opće semiotike, ipak zbog svoje očite konvencionalnosti i društvene institucionalizacije mute i uvijek su mutili pogled na stvarnost govora i jezika. Stvoreni pomoću ljudskog govora, ne mogu razjasniti postanak ni stvarnost govora. Zato ne mogu biti pravim sadržajem semiotike ako ona treba da bude znanost koja se bavi govorom prije njegova oraliziranja i dijeljenja na prirodne jezike pa na umjetno izvedene sisteme. Ne dolaze u obzir za semiotiku ni znakovi u životinjskom svijetu koji pripadaju u refleksologiju čak i kad su »namjerno« proizvedeni kao kad pas označava svoje područje ili kad laje da bi otjerao neprijatelja.

Smatramo da postoji potreba za znanostu kojoj bi prvi i pravi predmet bio prirodno, pankronijski spontano *stvaranje bitnoga* značenjskog čina čovjeka, a to je *GESTA*. Jedino je gesta ljudski praznak, najstariji i u isti mah vječno obnavljan, *motorički* predočena, pred vlastite oči stavljena zamišljena predstava, misao. Rada se kao sveopća pojedinačna potreba nezavisno od svih »kultura« koje ga mogu samo donekle preinačiti, ali nikada stvoriti budući da im on prethodi i omogućava ih, kao što se još uvijek spontano rada prije, za vrijeme i poslije oralne riječi. Rada se kada god se traži ri-

ječ koja nije na dohvatu, kada god se čovjek nade u sredini kojoj ne zna tradicionalan jezik. Zbog svega toga gesta nije mogla ne biti i povijesno prvi doista ljudski govor. Nije identična s gestovnim govorom gluhih jer on uglavnom pripada već tradicijom formiranim jezicima, iako su i ti jezici dakako nastali iz gestovnog prgovora, i to ne tako davno, vjerojatno u 18. stoljeću, u vremenu prvih zajednica gluhih u okviru škola. Isto tako nije identičan s etničkim (kulturnim) prilagodbama gesta koje su njegove varijante (modusi).

Semiotika bi tako imala biti znanost o stvaranju spoznajnog i zatim komunikativnog, praznaka — geste, a onda i o njihovim elementarnim »grafičkim« (»urezanim«) tragovima, crtkanju, »črtama i rezama«. Tek se nakon toga semiotika može baviti i konvencionalnim, iz prirodnih jezika izvedenim, signalnim i logičko-grafičkim sustavima. Zatim bi se izučavalo spajanje spoznajnog praznaka s ekspresivnim znakovima afektivnosti. Konačno bi se semiotika primjenjivala na umjetnost — mim i glumačke improvizacije kao glumačko-pedagoške tehnike — i psihoterapiju (npr. psihodrama).

Tako shvaćene semiotičke discipline, grane ili poglavlja zasad su promatrane odvojeno, a skupno se označavaju imenima 'neverbalna komunikacija', 'kinezika', 'govorni čin' i sl. No tu se često bitnim smatraju globalne oznake društvenog statusa (gesta, odijevanje, držanje i slično), zatim spontani izrazi emocija ili pak terapijsko ili umjetničko ovladavanje gestama i tjelesnim izrazima. No sve su to tek sekundarne pojave s gledišta bitne semiotike kojoj su predmet pankronijske, univerzalne mogućnosti čovjeka da gestom, prvenstveno ruke, fiksira za sebe, a onda i za druge svoje pragmatičke, za praksu određene predodžbe.

Semantika je, naprotiv, rezultat semiotičkog stvaranja znaka, osobito kako je fiksiran i kako se mijenja u jeziku.

Usput rečeno, »neverbalna komunikacija« nije prikladan izraz ako se misli kazati da nije čujna. »Verbalan« znači sastavljen od riječi, a ne od zvukova, tako da su i geste riječi. Točnije je ako se kaže »vizualna komunikacija«. Uz očitu predrasudu da su riječi uvijek 'vokalne', očita je i predrasuda o komunikaciji (dijalogu) kao bitnom motoru govora. Bitna ipak nije vizualnost, nego motorika: i slijepi gluhači mogu preko motorike i jasnije misliti i komunicirati.

Kako proučavati semiotički praznak, gestu, u njegovim jedinicama i njihovim kombinacijama? Kao svaki ljudski alat, i on ima svoju funkciju, svoju formu i svoj najbolji način upotrebe. Funkcija mu je da predočava svoj sadržaj, forma treba biti prikladna za tu funkciju, a upotreba što efikasnija, bilo da je sama, bilo u vezi s drugim jedinicama.

* *Funkcija praznaka.* Ustaljenje percepcije u predodžbu, čime ona postaje *sadržaj* praznaka, i odatle mogućnost njezine manipulacije (dozivanja i kombiniranja predodžbe) prva je funkcija praznaka, spoznajna funkcija (kognitivna, autoinformativna). Zatim dolazi komunikativna (izravno društvena) funkcija. Nikako nije uputno miješati te dvije funkcije, a pogotovo ne davati logičku prednost drugoj.

Elementarni *sadržaj* spoznajnog praznaka jednostavno su bitne pragmatičke operacije, najprije sastavljanja i rastavljanja, približavanja i udaljavanja, mijenjanja i trajanja. Ali dok je znak operacije sam po sebi dovoljan za samoga sebe, a za drugoga onda kad je u situaciji, tj. u prisutnosti alata i objekta na kojem ih treba izvršiti, u odsutnosti njihovoj potrebno je označiti ne samo radnju nego i nosioca (uzročnika) radnje (radnika) i objekt obrade. Odatle nužnost oznaka logičko-sintaktičkih odnosa ili uloga i razlikovanja vrsta riječi.

* *Forma praznaka* i njezino porijeklo: iz radne, pragmatične, glagolske, gesta analogija se prenosi na nositelja i podnositelja radnje, na »imenicu« kao subjekt i objekt te na način radnje (»adverb«) u koje pripadaju geste akceleracije i otpora (mase). A iz načina radnje nastaju rezultati — stanja, »pri-djevi« (iz grebanja hrapavost, iz gladenja glatkoća, iz dubljenja udubljenost itd.). Tako praznak — gesta predstavlja svoje sadržaje i uloge u tim sadržajima: ponajprije imitacijom radne geste, zatim prijenosom radne geste na predmet kao stalnog činioca kome se onda pripisuje privremeni akt, a zatim pokazivanjem mjesta u vremenu i prostoru, čime nastaje »naracija«, opisivanje događaja. Uzmimo kao primjer ono što stvarno u jednom trenutku maše krilima, tj. leti, postaje samo »ono što može letjeti«, tj. ptica, čim se dodaje još jedna, u danom trenutku stvarna radna gesta, npr. kljucanja. Bila ona proizvedena za drugoga ili za samoga sebe, svaka gesta, svaki motorički namjerni znak (a ne nenamjerni izraz lica ili tijela) dobiva prvi oblik iz svoga sadržaja, tj. značenja — predodžbe.

Tu su, dakle, na djelu:

1. načelo *analogije*, (sličnosti, ikoničnosti ili evidentnosti po obliku ili količini). Nikakav početni, osnovni oblik ne može se spontano i autonomno stvoriti bez ikoničnosti. Jasnoća analogije snaga je ikoničnog znaka. Sloboda međutim postoji da jasnoća, prema potrebi, bude veća ili manja (shematičnija) naprama predodžbi, a osim toga predodžba sama po sebi može se odnositi na različite pojavnosti stvarnog predmeta. Tu već djeluje drugo načelo:

2. načelo *ekonomičnosti*, ili efikasnosti: sa što manje truda, troška, osobito u vremenu, postići što veći učinak. Tu pripada pokazivanje ili deiktičnost, zatim shematiziranje analogičnog pokreta, njegovo svodenje na najmanju mjeru, izbor njegove materijalne podloge gdje je osobito za deiktičnost velika sloboda (pokazivati se može ne samo rukom i prstima nego i nogom, čitavom glavom ili njezinim dijelovima — bradom, ušima, očima — a da ne govorimo o nekim »pojačalima« kao što je udaranje o neki predmet, npr. šakom o stol. Može se osobito reći da se kao sredstvo drugoga načela javljaju osobito kondenziranje znaka, a kad su u nizu, i njihovo zgusnuto kombiniranje. Načelo ekonomičnosti glavni je stvaralac različitosti jezika i razvitka jezika prema sve većem gubljenju ishodne i neposredne ikoničnosti.

Oblik se, naime, treba prilagoditi i upotrebljivaču, biti praktičan, što kraći, što lakši za pamćenje itd. (praktičnost ili pragmatičnost oblika).

Zato u načelo ekonomičnosti pripadaju i sažimanje elementarne sintakse i traženje najprikladnijeg organa, proizvođača ili nosača, materijalne forme znaka.

Riječ kao sintaksa

Riječ je nastala iz sintakse, iz slaganja praznakova s funkcijom rečenice.

Sažimanje elementarnih znakova po načelu ekonomičnosti i stvaranje *složenih riječi*:

Jednostavni (jednostruki) znakovi koji su u stvari najjednostavnije rečenice mogu se kombinirati u nizove jednostavnim dodavanjem, na primjer ovakav niz znakova: najprije uzeti, pa čvrsto držati jedan predmet (čavao); drugom rukom uzeti mlat i udariti itd.

No mnogo je važnije kad novododana gesta ukida aktualno značenje prethodne, kao u primjeru ptice koja ne leti, iako je prikazana gestom letenja, nego ključa. Načelo sažimanja elementarnih znakova od goleme je važnosti za sažimanje značenja, za njihovo sužavanje, relativno »ukidanje«, za stvaranje riječi kao sažete kombinatorike.

Iz kombinatorički višestruko strukturirane, »artikulirane« riječi, gdje dodatni znak modificira, degradira, dezaktualizira prethodni znak, dolazi se do mogućnosti da se na malom broju elementarnih jedinica izgradi složenije mišljenje i saopćavanje. Dezaktualizirajuća kombinatorika degradira time i jačinu ikoničnosti sastavnih dijelova znaka (riječi) i čitavog znaka (odatle prividna »beznačajnost« fonema i proizvoljnost značenja riječi, tj. neizvedivost njihova značenja izravno i jednoznačno iz fonema.

Iz univerzalnog semiotičkog, dakle općegovornog načela ekonomičnosti razvija se *jezično razdvajanje* jer tu je šire područje rješenja, »slobode«. Svi su jezici strukturirani po kombinatoričkom načelu i svi su zbog toga istoga načela razdvojeni.

Velika sloboda izbora postoji i za predočavanje pojedinih vrsta životinja i predmeta jer je očito da se svaka od tih pojava može shvatiti (percipirati) na mnogo načina. Krava može biti životinja s rogovima, ili životinja koja daje mlijeko, pa čak i ona koja muče. Stol je ploča ili ono što stoji, ili ono na što se stavlja, ili mjerilo za diobu hrane itd. Ali kakav god bio izbor predodžbe ili shematizacija geste, uvijek je ona ikon, slika predodžbe.

Očito je da se drugi princip suprotstavlja prvome time što neprestano suzuje ikoničnost kao »preskupo« (npr. presporo) sredstvo. Donekle korisno sužavanje, umanjenje ikoničnosti može lako prijeći u nerazumljivost, osobito u izoliranom znaku ako to djelovanje načela ekonomičnosti nije potpomoćno društvenim prihvaćanjem i pamćenjem određenog sužavanja ikoničnosti.

Organ i materija riječi.

Iz načela ekonomičnosti nastaje i ono što je od prvorazredne važnosti za razvitak oralnog govora, oralne varijante semiotike: traženje što prikladnijeg *organa* i *materije* znaka, tj. proizvodnog i sprovednog kanala i materijalni sadržaj — proizvod kanala. Novi kanal dakako utječe na formu znaka, ali se i kanal prilagođava svojim funkcioniranjem (fonetikom) specijalnoj kombinatorici strukture.

Kako je nastao znak u *oralnom* govoru i jeziku?

Manualni je znak najprije, uslijed sincinezije, praćen i pokretima glave, te pokretima na glavi (usne) i u glavi (jezik). Još uvijek se takvi, poluparazitski pokreti glave, jezika i usana rađaju pri manualnom poslu. U prilog oralnosti djeluje i ekonomičnost jer su oralni pokreti potpomognuti aerodinamičkim pritiskom bilo izdisanjem, bilo udisanjem, a pojačava im i proprioceptivnu kontrolu. Amplitude oralnih pokreta manje su i zato brže, a oralnost, konačno, oslobađa ruke za rad. Usta i jezik vode ruku, pokazuju joj put. Međutim, kako pokrete na glavi i u glavi stvaralac ne može vidjeti, ekonomičnost upućuje i na njihovo pojačano identificiranje zvukom koji mogu proizvesti preko aerodinamičnosti. Što ekonomičnija percepcija, komunikacija sa samim sobom, a ne društvena komunikacija, razlog je i oraliziranja i sonoriziranja semiotičkog pokreta. No kako se time, dakako, ujedno stvaraju mogućnosti i ekonomičnije društvene komunikacije, i zbog toga sva su ga društva prihvatila. Ali usprkos aerodinamiziranja i sonorizacije semiotički pokreti, tj. znakovi, ne prestaju biti pokretima u svojoj biti.

Prijelaz materijalne podloge na usta ekonomizira upotrebu toga kanala na njemu najprikladniji način koji se razlikuje od najekonomičnije upotrebe ruku. To je u prvom redu prijelaz na vertikalnu oscilaciju pokreta čeljusti uz napuštanje svih rotacijskih i lateralnih pokreta koji su vezani za ruke. Dalje, namjesto približavanja ruke ruci, u ustima postoji samo mogućnost približavanja i udaljavanja jezika od nepca ili usne od usne itd. Usprkos svim tim razlikama, veza usmenih s manualnim znakovima nikad nije napuštena. Odatle postoji neprestano, cikličko ponavljanje prijelaza semiotičkog kretanja od tijela na ruke pa na usta i konačno na vertikalnu oscilaciju ustiju uz vraćanje na ranije stupnjeve.

Zato je *najveća od svih predrasuda*, što se tiče govora i jezika, predrasuda da se prelaskom na oralnu motoriku riječ (pa odatle i govor) *materijalno* sastoji bitno od ZVUKOVA, a jezik od apstraktnih zvukova i da je prema tome značenje riječi vezano za zvukove i zvučne slike. Odatle proizlazi tvrdnja da između takvog materijalnog oblika, zvuka, i oblika predmeta koji ti zvukovi označuju, ne može biti nikake sličnosti ni srodstva pa prema tome njihova veza ne može biti drukčija nego »proizvoljna«. Doista, kakva veza može postojati između bilo kakvog zvuka i mlata ili motike na primjer? Osim predrasude da je materijalna forma riječi (i govora uopće) prvenstveno zvuk, prisutan je i niz drugih predrasuda time što se traži veza tamo gdje ne može biti pa se onda proglašava da te veze uopće ne može nigdje biti. Neopravdano se tako zahtijeva kao dokaz za vezu da bi ona između riječi u jeziku i stvarnosti uopće trebala biti direktna i globalna. Takva veza ne može postojati jer ni jedna jezična tvorevina nema izravnu vezu sa stvarnošću, nego samo preko govora. Još manje postoji izravna veza između globalne riječi i nekog globalnog dijela stvarnosti jer se to protivi činjenici da je riječ složena kao što je složena i složeno viđena i stvarnost. Predrasuda je i da bi riječi i pojedini predmeti trebali biti povezani, a ne pomišlja se da bi veza mogla postojati između riječi i funkcije predmeta, njegova djelovanja, tj. kretanja. I doista prirodna veza nije nikada postojala između zvuka i kretanja — a još manje izravno između zvuka i predmeta — nego između govornih pokreta i kretanja u stvarnosti.

Etimologija

Sada treba poći obratnim putem od onoga kojim smo pošli: ne od pankronije i prehistorije prema današnjici, nego od današnjih oblika i značenja prema prošlosti.

Poći od današnjih jezika prema semiotici da bi se izvršio spoj razvitka govora i jezika: poći putem etimologije.

Lingvistička disciplina koja se po tradiciji treba baviti *jezičnim znakom*, u dijakroniji i sinkroniji, njegovim oblikom (osobito usmenim, oralnim) i značenjem (semantikom) jest ETIMOLOGIJA. Ona je, dakle, primjena semiotike, kao pankronijske znanosti o govoru, na jezike i spaja oblik (morfologiju) i značenje (semantiku). Treba još jasnije odgovoriti odakle privid proizvodnosti odnosa oblika i značenja u znaku (riječi) i pravo rješenje tih odnosa u potiskivanju elementarnih značenja u podsvijest silom kombinatoričke ekonomizacije znaka. Ujedno treba istaći nužnost što svestranijeg i što točnijeg istraživanja fonetike.

Etimologija je u svom antičkom početku bila traženje »pravoga«, tj. staroga značenja riječi i to iz njezina porijekla, od nekog praoblika iz kojeg je izvedena. Ubrzo je napušteno izvođenje iz fonema tako da su se, recimo u 19. stoljeću, obično samo nastojale izvoditi složenije riječi iz jednostavnijih. A to je ono što se danas zove tvorba riječi: 'radnik' je čovjek koji radi, 'građanin' je čovjek koji živi u gradu, 'pčelar' se bavi pčelama, 'kopitar' je životinja s kopitima, 'nosorog' je životinja koja na nosu ima rog itd. Takva etimologija mogla je dovesti samo do ustanovljenja da ima prvotnih, »nemotiviranih« riječi. U stvari, to je već bilo kršenje načela opće proizvodnosti, dakle nemotiviranosti značenja riječi.

U ovako shvaćenu etimologiju spadala je dugo vremena uz tvorbu riječi i morfologija. Etimologija je tako bila znanost o riječi: 'rječoslovlje' naših gramatičara 19. stoljeća. Ovako ograničeno istraživanje riječi (tj. izvođenje složenijih riječi iz jednostavnijih, te oblika iz osnova, ostavilo je traga u izrazu kao 'etimološki pravopis', tj. pravopis koji čuva foneme osnove usprkos tvorbe riječi i oblika gdje oni podliježu promjenama. I koji nimalo nije »korigijski« jer se zaustavlja mnogo prije korijena.

Zatim je slijedila etapa dubljeg zalaženja u prošlost, etapa komparativne rekonstrukcije praoblika, iznalaženje '*korijena*' riječi. Cilj je bio razvitak riječi od praforme i njezina hipotetičkog značenja do današnjeg oblika riječi s današnjim značenjem. Ali dok su za fonetski oblik bili utvrđeni prilično redovni slijedovi razvitka tako da su se mogli nazvati i zakonima, potvrđenim i »odgovaranjima« između jezika iste »porodice«, za semantički razvitak nika da nisu mogle biti formalizirane pravilnosti.

Protivnici etimologije, kao znanosti, navodili su, sa sinkronijskog gledišta, da ona ne može mnogo pomoći shvaćanju pravog značenja riječi jedne epohe, npr. današnjice, jer se značenje moglo udaljiti od prvotnoga i nikakvog razloga nema da se vrati na staro: 'stolar', iako je riječ izvedena od riječi 'stol' ne pravi samo stolove, 'krojač' nije onaj koji samo kroji, 'ručnik' ne služi samo za brisanje ruku itd. Upravo radi toga relativno samostalnog razvitka značenja koje nije motivirano fonetskim oblikom koji može ostati isti, se-

mantika je, kao disciplina, i stvorena: da bude odvojena od etimologije. Ali ako etimologija ne može dati *pravo* značenje riječi jedne epohe samo na temelju prošloga, ipak ona daje *prvotno* značenje riječi bez koje nikakve povijesne semantike ne bi moglo biti. Kako znati da je riječ 'stolar' promijenila značenje ako se ne izvede iz 'stola'?

A pozitivizam je, osim toga, branio da se ide predaleko u prošlost, tj. da se analiziraju i sami korijeni koji su obično bili sastavljeni od nekoliko fonema. A kad je prevladao interes za »sinkroniju« i težnja za prekidom s prošlošću kao sredstvom tumačenja jezika, palo je zanimanje i za takvu etimologiju.

Ipak je praktički rezultat bio sastavljanje etimologijskih rječnika obično s pridodanom listom korijena, od kojih su neki monumentalni spomenici kulture.

Što bi mogla biti etimologija danas? Traženje kako se usklađuje oblik, pojam i predmet — referent.

Značenje, semiotika, trostruki je odnos, zapravo prijelaz između tri razine: vanjskog predmeta, semiotičkog (dakle i fonetskog) oblika i pojma (predodžbe). Što čini semiotički trokut i znak sveukupnost je tih odnosa. Tvorevine svake od tih razina mogu se relativno samostalno početi mijenjati i tako pridonijeti mijenjanju značenja čitavog znaka (riječi). Ili se predmet sam mijenja (današnja 'kola' nisu isto što i jučerasnja), ili se mijenja oblik (to je osobito jasno kod stranih riječi koje se udomaćuju) ili pojam (kao kod 'krojača'). Ali, ma od koje razine počelo mijenjanje, sobom prije ili poslije povlači i usklađenje ostalih.

Ako je neko novo značenje nastalo bez mijenjanja oblika, nastat će potreba da se traži prikladan oblik za staro značenje. Ako 'krojač' nije više »čovjek koji kroji«, onda se za takvog radnika stvara nov oblik: 'krojilac'. Ili se pak za novo značenje traži nov oblik. Tako »građanin« kad od »stanovnika grada« postane pripadnik jedne države, postaje 'državljanin' da bi se izbjegla zbrka.

Zbog relativne slobode inicijative triju razina pokušalo se postaviti pitanje značenja i njegova razvitka, bilo na pojmovnu osnovu (klasična semantika), bilo na osnovu riječi ('semasiologija'), bilo na osnovu stvari ('Wörter und Sachen'). Samo ujedinjenje triju načina može zadovoljiti.

Ali danas se ne možemo zadržati samo na najnovijim fazama toga razvitka nego treba obnoviti povijesnu semantiku, zapravo etimologiju i semantiku i zaći u treću njezinu fazu: otići još dalje od korijena, sve do pankronijskih prafonema i onda od prafonema s njihovim pankronijskim praznačenjima doći do današnje riječi u pojedinim jezicima. Treba dakle stvoriti potpunu etimologiju koja će povezati semiotiku s određenim jezikom i dati etimološku semantiku, i to pomoću fonetike. Eto, to je razlog zašto u fonetici leži ključ rješenja današnjih problema govora i jezika uopće i stvaranja jedinstvene teorije spoznaje, komunikacije i signalnih sredstava (semiotike i lingvistike).

Slijediti ekonomizaciju praznakova od manualnih oblika na oralne i to na vertikalnu oscilaciju; zatim ekonomizaciju njihove strukture: prvu kombi-

natoriku — stvaranje slogova — morfema i zatim drugu kombinatoriku: stvaranje višesložnih riječi. Ta ekonomizacija popraćena je ukidanjem, zapravo potiskivanjem značenja podelemenata riječi u podsvijest. Pri tome značenje riječi, semantika se relativno osamostaljuje.

Etimologija postaje tako analizom oblika i značenja riječi.

Gestovnom praznaku odgovara u oralnom govoru oralna riječ.

Oralna se riječ (od sada ćemo ukratko navoditi samo »riječ«), razlikuje od praznaka time:

— što joj ikoničnost nije očita (odatle predrasuda da je nema) i

— što je višestruko artikulirana (od slogova — morfema i fonema gdje je ikoničnost sve manja).

Treba prikazati kako iz praznaka nastaje (transformira se u toku ljudskog razvitka, dijakronijski i kako se uvijek obnavlja, pankronijski) riječ, a ne proglasiti o njoj navedene procedure.

— Razlozi (ekonomički i društveni) prijelaza govora od ruke na usta i kombiniranje s vokalnom ekspresivnošću, no čime govor nije prestao biti zapravo motorička pojava potpomognuta aerodinamikom; ekonomiziranje u obliku vertikalne oscilacije. To je opća etimologija.

— Razlozi artikulacije riječi kao posljedice oscilatornog pokreta: sastavljanje jednopokretnih (jednofonemskih konsonantskih) riječi u dvostruke i višepokretne korijene uz pojavu vokala i stvaranja slogova (odatle korijenskih, a zatim i perifernih morfema) i zatim kombinacije korijenskih slogova, uvode u:

— gubitak semantičnosti i privid arbitrarnosti,

— sintaksu i rečeničnu semantiku.

Treba istražiti kako djeluje opća težnja za što *efikasnijim* govorom koja u jezicima neprestano zgušnjava rečenice u riječi, riječi u morfeme, morfeme u foneme i kida staru vezu s oblikom predodžbe. No ona uvijek nanovo iskršava.

Odatle relativna autonomija brzine razvitka fonetike i semantike, materijalnog oblika i predodžbe. Zato fonem fonetski i fonem semantički nisu uvijek istovjetni [što stvara alternacije], zato se slog i morfem mogu i ne slagati, iako su varijante iste razine.

Kako se evropska riječ prilagodava svojoj svrsi da doziva i ustaljuje predodžbu i ujedno je čini sposobnom za dalje kombinacije u govor?

— Svojom morfemskom strukturom koja omogućuje derivacije. To je, dakle, mogućnost povezivanja srodnih riječi sa srodnim pojmovima. (Derivaciju vrši govor).

— Strukturom svojih morfema, tj. oblikom, izborom i združenjem svojih fonema koji *podsvjesno* povezuju motoriku govora s najširim značenjem (svijet akcija: udaranja, gladenja, mrvljenja, hrapavog grebanja, čvrstog i mekog doticanja; puhanja, usisavanja, ispuhavanja dahova koji su topli, hladni, tanki, silni, brzi, široki, usporeni).

Podsvijest, a ne svijest igra prvorazrednu ulogu u povezivanju materijalnog oblika i predodžbe, u prvom redu kod fonema, zatim kod morfema pa

konačno i kod riječi, iako svijest neprestano raste od jednostavnijih do složenijih razina. Zato je i nemoguće točno odrediti koje je značenje riječima, ali se može vrlo dobro upoznati koji je njihov mehanizam.

Ako još želimo naći odnos prema *volji*, veza između materijalnog oblika i značenja riječi nije proizvoljan ni samovoljan ni svjestan akt ni u prošlosti ni u sadašnjosti nego, obratno, neprestana podsvjesna želja (nastojanje) za njihovim jedinstvom.

Zar ne bi fonem *m*, ako ne u svim jezicima, a ono bar u evropskim, mogao značiti ne samo mumanje, mumljanje, mljackanje, mrvljenje i mljevenje nego i micanje amo-tamo kao mahanje, miljenje, motanje, miješanje, mije-njanje, metanje i umetanje između (medij), mjerenje, pa i umovanje i pamćenje. Odatle i motika i motovilo i motka i metla i metak i misao kao sredstva tih pomicanja. A na pitanje zašto bi *m* sve to značio, zar nije odgovor u domicanju i odmicanju mandibule i usana ili, zgusnuto, u maloj oscilaciji pritisaka zatvorenih usana: m-m-m?

Uzmimo i primjer skupa (korijena) *V-R* u značenju virovitosti i vrtložnosti (gdje se kombiniraju usis — v — i repetiranje — r —):

vrtjeti, vratiti (se), vrat, vrata, varati, vrač, vrag, vreteno, vruć, vrelo, vrutak, vrijeme, vrijedati, vrijediti (imati probojnu snagu), vrdati; viriti, vrebati itd., a vjerojatno i govoriti.

Zašto su uvijek tri stupnja artikuliranja do potpunosti novog elementa — forme — jedinice? Zato jer se novi, viši samostalni elementi ne mogu direktno nego samo *indirektno* izvesti iz nižih, samo njihovom prethodnom kombinacijom, tj. njihovim kombiniranim udruživanjem, relativnom negacijom njihove samostalnosti. Konačno i ta negacija mora biti negirana. Postoje, dakle, stupnjevi: samostalnost, reducirana samostalnost, nova viša samostalnost. I ciklus se nastavlja. Kad bi se elementi izravno kombinirali među sobom, ne bi bilo granice širini njihova kombiniranja (dužini riječi od njih sastavljenih) ako bi elementi bili malobrojni, ili bi pak ti elementi morali biti beskonačno mnogobrojni da bi mogli stvoriti kratke riječi. Samo reduciranjem njihova broja i njihovih kombinacija moguće je stvoriti artikulirano (upotrebljivu kombinatoriku).

Može se i odgovoriti: zato jer svaka potpuna kombinatorika posjeduje elemente, kombinaciju i permutaciju.

Zaključak

Važno je odrediti pravila, smjernice istraživanja na ovom polju i postupiti prema razinama strukture. Tako npr. značenje fonema ne može biti iste vrste kao i značenje morfema, a morfemsko značenje nije isto što i značenje riječi, a značenje riječi nije isto što i značenja sintagma (grupa riječi), a značenje grupa riječi nije isto što i značenje rečenice itd. Svaki složenji stupanj ukida, suzuje, značenje jednostavnijeg stupnja.

Osim toga istražiti kako neprestano djeluje ljudska težnja za što *efikasnijim* govorom i kako govor neprestano zgušnjava u jezicima rečenice u riječi, riječi u morfeme, morfeme u foneme i kida staru vezu s oblikom predodžbe. No ona uvijek nanovo iskršava.

Odatle relativna autonomija brzine razvitka fonetike i semantike, materijalne forme i predstave. Zato fonem fonetski i fonem semantički nisu uvijek istovjetni [što stvara alternacije], zato se slog i morfem mogu i neslagati, iako su varijante iste razine.

Govor je *sredstvo* (sustav, nosač) manipuliranja predodžbe. Svako sredstvo pojačava utjecaj na objekt koji treba obraditi, dati mu željenu formu. Aktualizirani govor nije manipuliranje predodžbe, nego sredstvo za pojačano manipuliranje predodžbe, najprije svoje, a onda tuđe. Zato se može i potencirati ili oslabiti. Zato se može i fiksirati, izraziti (emitirati) itd. Fiksirani govor, sredstvo manipuliranja predodžbe, postaje sredstvo (alat) govora, tj. jezik.

Aktualna ergogeneza govora: aktualiziran, konkretan govor priređuje se za sebe i za drugoga biranjem i kombiniranjem za signifikant (tj. za ono što se želi govorno oblikovati) najprikladnijih znakova — uzoraka (simbola) i njihovih kombinacija koje čine repertoar nazvan jezik, sačuvanih u kolektivnom pamćenju na normalizirani (normirani, standardizirani) način, tj. na način najsustavniji i za pamćenje i upotrebu najekonomičniji. Jezik je ekonomika govora: sve je u jeziku ekonomiziranje i sustaviziranje, kondenziranje i širenje tvorevina govora. Društvo, dakle, utječe na oblikovanje jezika, ali mogućnost i zakoni govora nezavisni su od društva, a oni sa svoje strane utječu na jezik kao nužnu »ekonomizaciju«, optimalnu upotrebu.

Samo u aktualiziranom govoru upotpunjuje se značenje riječi i rečenica.

Sada pak, da bismo što konkretnije zašli u govor i jezik, potrebno je početi od fonetike kao materijalnog oblika govora.

Jugoslav GOSPODNETIĆ
Paris

The Principles of Phonetics and Its Progress

SUMMARY

In the present Introduction to his paper on the »Principles of Phonetics« the author is trying to put in evidence the idea that the importance of the phonetic science depends upon discarding a number of assumptions taken for granted both in the field of phonetics and linguistics, the most important among them being:

1. *The problem of differentiating between speech and language (parole and langue in French): these two are either constantly confused or, when they are separated, the speech is considered as mere individual usage of language. As opposed to that the paper emphasizes the universal character of speech – a universal human competence and activity – which is prior to any individual usage. The language is, however, a social generalization of individual speech-acts.*

2. *The problem of the primary functions of speech which is not to communicate but to be an auxiliary instrument of reasoning. The language is simply a social acceptance of the individual manners of speech that best promote social intercourse.*

3. *The problem of the components of speech and language (phonemes, syllables and morphemes, words), their form and meaning. The assumption of the arbitrariness of the words' meaning is discussed as well as the assumption of the meaninglessness of phonemes. An alternative thesis is proposed here which makes a distinction between meanings at different levels: at elementary vs. complex level.*

4. *The problem of the essential (deep) material support of speech which is not sound but movement of a motor-aerodynamic type. Only the abandoning of the superficial view of speech as an acoustic phenomenon will permit us to resolve a number of questions concerning the origin and evolution of speech and language as, for instance, the relationship between the acoustic and non-acoustic form of speech, the role of gestures in oral speech, the primitive meaning of speech etc. Thus the onomatopoeic theories of speech origin will be definitely banned as irrelevant.*